

Raymond Chandler (1888 – 1959): Prosté umění vraždy

Esej

(1944)

(...) Detektivce je... z několika důvodů jen zřídka možno dělat publicitu. Většinou totiž pojednává o vraždě, a proto jí chybí povznášející prvky. (...) Pokud je detektivka skutečně úplně realistická (ve vzácných případech), stejně je napsána s určitým vnitřním odstupem, jinak by ji snad chtěl psát nebo číst jenom psychopat. Na románech o vraždách je ovšem deprimující, že se zabývají výlučně svým syžetem, řeší vlastní problémy a odpovídají na vlastní otázky. Nic nezůstává otevřené, není o čem diskutovat, leda o tom, zda je román napsán natolik dobře, aby byl dobrou prózou – a lidé, kteří vyženou náklad na půl milionu, to stejně nepoznají. (...)

Detektivka... musí nalézat své čtenáře procesem pomalé destilace. (...) Rovněž nepatří k mé tezi, že detektivka patří mezi živé a významné umělecké žánry. Žádné živé a významné umělecké žánry neexistují; existuje pouze umění, a je ho vzácně málo. Početní růst obyvatelstva toto umění nijak neumocnil; zvýšila se pouze přizpůsobivost, s jakou se vyrábějí a rozšiřují náhražky.

Přesto je těžké napsat dobrou detektivku, třeba i v její nekonvenčnější formě. Dobrých knih detektivního žánru je mnohem méně než dobrých vážných románů. Přitom i druhořadé detektivky přežívají většinu napínavých románů a velká část těch, které nikdy neměly spatřit světlo světa, prostě odmítá zemřít. Jsou stejně trvalé jako sochy ve veřejných parcích a asi stejně fádní.

Tato skutečnost je nemilá lidem, kterým je dán takzvaný dar rozumu. Neradi vidí, že nekonvenční a významné romány, vydané teprve před několika málo lety a umístěné ve zvláštním oddíle veřejné knihovny pod označením „Nedávné bestsellery“ či nějak podobně, lákají k sobě leda příležitostného krátkozrakého zákazníka, který se shýbne, rychle je přejede očima a spěchá pryč, zatímco ve stejnou dobu se před oddílem detektivek vzájemně odstrkují staré dámy a rvou si vzájemně z rukou některou z také nedávno vyšlých knih s názvy jako „Trojí vražda v petúniích“ či „Inspektor Ochmelka spěchá na pomoc“. (...)

Hemingway někde říká, že dobrý spisovatel soupeří pouze s mrtvými autory. Spisovatel dobrých detektivek (koneckonců jich několik existovat musí) soupeří nejen se všemi nepohřbenými zesnulými, nýbrž současně i s houfy živých. A to téměř za stejných podmínek, neboť jednou z vlastností tohoto druhu literatury a současně důvodem, proč ji lidé čtou, je, že nevychází nikdy z módy. Hrdinova kravata může být poněkud staromódní, hodný šedivý inspektor může přijet v bryčce místo v aerodynamické limuzíně s houkajícími sirénami, ale když přijede na místo činu, stejně zase zkoumá časové souvislosti a prohlíží útržky zuhelnatělého papíru a zjišťuje, kdo pošlapal ten pěkný starý kvetoucí keř pod oknem knihovny. (...)

Domnívám se, že hlavní dilema tradiční nebo klasické nebo přímočaře deduktivní nebo logicko-deduktivní detektivky tkví v tom, že může dosáhnout dokonalosti jen tehdy, když uplatní kombinace myšlenkových kvalit, které neexistují v hlavě jediného člověka. (...)

Ten, kdo je mistrem svého úzkého oboru, žije psychologicky ve věku krinolín. Ví sice všechno o keramice a o egyptských tkaninách, ale neví vůbec nic o policii. Ví, že bod tání platiny je 1773,5 °C, i to, že roztaje, bude-li ležet vedle tyče olova a upře-li se na ni pár temně modrých očí, ale stejně neví, jak se lidé ve dvacátém století milují. A pokud toho třeba ví o elegantní *flanerii* předválečné francouzské Riviéry tolik, aby tam umístil svůj příběh, stejně neví, že dvě malé pilulky barbiturátu nejen člověka neusmrtí, nýbrž ho ani neuspí, bude-li se proti spánku bránit.

Každý spisovatel detektivek se pochopitelně dopouští chyb a žádný nemůže mít tak široké znalosti, jaké by měl mít. Conan Doyle se dopustil chyb, které úplně znehodnotily některé z jeho

příběhů, ale Doyle byl průkopník a Sherlock Holmes je v podstatě jen určitý postoj a několik desítek rádků nezapomenutelného dialogu. (...)

V jednom příběhu Dorothy Sayersové je muž, který je v noci zcela sám v domě, zavražděn mechanicky uvolněným závažím, protože vždy ve stejnou dobu zaujme před rozhlasovým přijímačem stejný postoj a skloní se k němu stejným způsobem. Stačilo by uhnout o pár centimetrů doleva či doprava, a čtenáři by vyšli naprázdno. Tomu se u nás lidově říká „mít pána boha v hrsti“; ale vrah, který potřebuje tolik pomoci od Prozřetelnosti, se zřejmě spletl v řemesle.

V jedné zápletky Agathy Christieové usoudí monsieur Hercule Poirot, ten geniální Belgičan, jehož mluva je doslovným překladem středoškolské francouzštiny, po řádném prošťourání svých „šedých buněk mozkových“, že vraždu v jistém rychlíkovém spacím voze nemohl spáchat jen jeden člověk, a že ji tedy spáchali všichni společně, neboť rozložili celý proces v řadu jednoduchých operací, asi jako když se smontovává šlehač sněhu. Před něčím takovým musí kapitulovat i ten nejbystřejší rozum. Uhodnout by to mohl jenom poloidiot. (...)

Klasická detektivka si tedy nic nového neosvojila a taky nic nevynechává. Naleznete ji téměř týden co týden ve velkých časopisech s lesklými obálkami, pěkně ilustrovanou a splácející dluh panenské lásce i patričně přepychovému prostředí. Snad jenom tempo se trochu zrychlilo a dialog uhladil. Vyskytuje se v ní víc skleniček daiquiri s ledem a tvrdého alkoholu a méně sklenic vyzrálého starého portského, víc šatů podle *Vogue* a nábytku podle *House Beautiful*, víc elegance, ale nikoli víc pravdy. Trávíme víc času v hotelech v Miami a letoviscích na Cape Codu a neprocházíme se již tak často kolem starých šedivých slunečních hodin v alžbětinské zahradě.

V podstatě jde ovšem stále o stejně pečlivě vybranou skupinu podezřelých, o stejný, absolutně nepochopitelný trik, jak někdo zapíchl platinovou dýkou paní Pottington Postlethwaitovou III. ve chvíli, kdy ze sebe vymáčkla nejvyšší notu „Písně o zvonu“ z *Lakmé* před patnácti nesourodými hosty. Je tam stejná naivka v pyžamu lemovaném labutěnkou, jejíž výkřik vyláká v noci všechny hosty z pokojů a zase je tam zažene nazpátek, aby se dokonale popletl celý časový plán. Je tam stejně mrzuté mlčení, když příštího rána sedí všichni kolem stolu, usrkávají singapurský koktejl a častují se jedovatými poznámkami, zatímco pod peršany prolézají čmucharové s tvrdáky na hlavě. (...)

Pro všechny tyto detektivní příběhy je typické jedno: z hlediska intelektuálního nestavějí žádné problémy a z uměleckého to nejsou literární díla. Jsou zahleděny příliš do sebe a příliš málo jsou si vědomy toho, co se děje ve světě. (...)

Pokud ovšem spisovatelé detektivek píšou o vraždách, ke kterým skutečně dochází, měli by rovněž umět vystihnout život takový, jaký ve skutečnosti je. (...)

Dorothy Sayersová napsala v předmluvě k svému prvnímu výboru detektivních povídek (*Omnibus of Crime*): „[Detektivka] nedosahuje nejvyšších literárních met a podle všech předpokladů jich nikdy dosáhnout nemůže.“ A to podle jejího jinde vysloveného názoru proto, že detektivka je „úniková literatura“ a nikoli „literatura, která chce něco říci“. (...)

„Úniková literatura“ a „literatura, která chce něco říci“ jsou pojmy literárněkritického žargonu, kde se používá abstraktních slov, jako by měla absolutní význam. Ze všeho, co je napsáno s vitalitou, vyzraňuje vitalita; neexistují mělká témata, existují pouze mělké mozky. Každý člověk, který čte, uniká do sfér rozprostírajících se za potištenou stránkou; lze vést spory o ceně snu, ale jeho existence se stala funkční nezbytností. (...) Osobně nepokládám detektivku za nějak zvlášť ideální únik. Pouze tvrdím, že *každá* četba pro zábavu je únik, ať už je to řečtina, matematika, astronomie, Benedetto Croce nebo „Deník zapomenutého člověka“ (*The Diary of the Forgotten Man*). Kdo tvrdí něco jiného, je intelektuálský snob a nezralý člověk, neumějící dosud užívat života. (...)

Robert Graves a Alan Hodge věnovali v „Dlouhém víkendu“ (*The Long Week End*), v tom drasticky přílehlavém líčení anglického života a anglických mravů v desetiletí následujícím po první světové válce, určitou pozornost i detektivce. (...) To oni určili formu, stanovili pravidla a založili

slavný „Detection Club“, který se stal Parnasem anglických autorů-detektivkářů. V seznamu jeho členů nalezneme prakticky každého významného spisovatele tohoto žánru od dob Conana Doylea.

Ale Graves a Hodge usoudili, že v celém tomto období psal detektivky pouze jediný výborný spisovatel: Američan Dashiell Hammett. (...)

Dnes, i kdyby na tom záleželo, lze už jen obtížně soudit, jak originálním spisovatelem Hammett opravdu byl. Patřil do skupiny autorů – jediné, která dosáhla uznání kritiků –, jež psala anebo se pokoušela psát realistickou detektivní prózu. (...) Hammett se stal hvězdou, ale v jeho díle nenajdeme nic, co by se už nevyskytovalo v raných románech a povídkách Hemingwayových. (...)

Již delší dobu docházelo k značně revolučnímu očišťování jazyka i románového syžetu od zbytečných nánosů. Začalo to pravděpodobně u poezie; tam ostatně začíná skoro všechno. (...) Avšak Hammett přenesl tuto očistu na detektivku, a protože byla zasutá tlustým krunýřem anglické uhlazenosti a americké pseudouhlazenosti, trvalo dlouho, než se jeho příklad ujal.

Pochybuji, že Hammett měl vůbec nějaké umělecké cíle; snažil se vydělat si na živobytí psaním o věcech, o nichž měl informace z první ruky. Leccos si vymýšlel, jako ostatně všichni spisovatelé, ale vycházel z fakt a vymýšlel si na podkladě opravdových událostí.

Hammett psal zprvu (a téměř až do konce) pro lidi s dravým, agresivním postojem k životu. Neměli strach před stinnými stránkami věcí; žili uprostřed nich. Násilí je nelekalo; znali je z ulice, v níž bydleli. Hammett vrátil vraždu těm lidem, kteří vraždí z nějaké příčiny, nikoli jen proto, aby dodali mrtvolu, a vraždí běžnými zbraněmi, nikoli ručně kovanými soubojovými pistolemi, jedem curare či tropickými rybami. Dal tyhle lidi na papír takové, jací jsou, a nechal je mluvit a myslet jazykem, jakého obvykle užívají. (...)

Byl strohý, úsporný, drsný, ale přesto znovu a znovu dokazoval, co dokáží jediné nejlepší spisovatelé. Psal scény, které jako by snad nebyly ještě nikdy před ním napsány. (...)

A Hammett dokázal, že detektivka může být významným literárním dílem. Názory, zda „Maltézský sokol“ (*The Maltese Falcon*) je geniální dílo, se mohou různit, ale umění, které ho dokázalo vytvořit, by nepochybně dokázalo vytvořit i jakékoli jiné dílo. Když už je jednou detektivka tak dobrá jako tato, budou jen pedanti popírat, že by *nemohla* být lepší.

Hammett dokázal ještě něco dalšího: způsobil, že psaní detektivek je zábava, a ne vyčerpávající zamotávání a zakrývání bezvýznamných stop. (...)

Jenže mně osobně tohle všechno (včetně Hammetta) nestačí. Realistický spisovatel zabývající se vraždami popisuje svět, v němž gangsteři mohou vládnout národům a téměř vládnou městům; v němž jsou hotely, činžáky a proslulé restaurace majetkem lidí, kteří si nadělali jmění z bordelů; v němž filmová hvězda může být volavkou gangu a slušný pán bydlící na konci chodby je šéf nezákonné sázkové kanceláře. Popisuje svět, v němž soudce se sklepem plným pašovaných lihovin může poslat člověka do vězení za láhev kořalky v kapse; v němž starosta vašeho města schvaluje vraždu jako nástroj na vydělávání peněz; v němž nikdo nemůže bezpečně projít temnou ulicí, protože zákon a pořádek jsou věci, o kterých sice mluvíme, ale které raději nepraktikujeme; svět, v němž můžete být svědkem přepadení za bílého dne a vidět pachatele, ale raději se rychle vmísíte zpátky do davu, než byste o tom někomu cokoli řekl, protože lupiči mohou mít přátele s dlouhými pistolemi, anebo protože policii se nemusí vaše svědectví zamlouvat a protože advokát obhajoby vás bude určitě smět špinit a zesměšňovat před soudem a porotou vybraných pitomců, aniž by mu v tom politicky ovlivněný soudce bránil, leda jen pro formu.

Není to svět, který voní, nýbrž svět, ve kterém žijeme, a někteří spisovatelé s neúprosným intelektem a chladným nezaujatým postojem dokáží o něm psát velmi zajímavé, a dokonce zábavné příběhy. Není nic komického na tom, když někdo někoho zabije, ale někdy je komické, že ho zabije kvůli úplné maličkosti a že jeho smrt má být výrazem toho, co nazýváme civilizací.

Jenže to všechno pořád ještě nestačí.

Všechno, co se dá nazývat uměním, má v sobě prvek jakéhosi vykoupení. Může jím být samotná tragédie, jde-li o klasickou tragédii, ale rovněž soucit a ironie, a třeba i hrdinův hrubý smích. Ale těmi bídnými ulicemi musí kráčet muž, který sám není bídák a nemá ani špinavé ruce, ani strach. Detektiv těchto příběhů musí být právě takový muž. Je hrdinou, je prostě vším. Musí být skrz naskrz

mužem, musí být mužem prostým, ale i výjimečným. Musí to být, abych užil celkem otřepané fráze, muž cti – instinktivně, nevyhnutelně, aniž si to uvědomuje, a rozhodně aniž o tom mluví. Musí to být ten nejlepší muž na světě a musí být dost dobrý pro všechny ostatní světy. Jeho soukromý život mě celkem nezajímá; není ani eunuch, ani satyr. Jistě by dokázal svést vévodkyni a jsem přesvědčen, že by neublížil panně. Jestli je čestný v jednom, je čestný ve všem.

Je poměrně chudý, jinak by vůbec nebyl detektivem. Je prostý, jinak by nemohl chodit mezi prosté lidi. Dokáže rozpoznat povahu druhých, jinak by se nevyznal ve svém řemesle. Od nikoho nepřijme nepoctivé peníze a od nikoho se nedá urážet, aniž by se patřičně chladně neohradil. Je vlk samotář a jeho hrdost tkví v tom, že s ním jednáte jako s hrdým člověkem, neboť víte, že by vás jinak mrzelo, že jste se s ním kdy setkali. Mluví jako člověk své doby – s drsným humorem, s živým smyslem pro karikaturu, s odporem k přetvářce a s pohrdáním malichernostmi.

Naše příběhy jsou dobrodružství tohoto muže při hledání skryté pravdy, a nebyly by dobrodružstvím, kdyby nepotkávaly muže stvořeného pro dobrodružství. Je to muž překvapivě jasnozřivý, ale právem, protože tato vlastnost přináleží světu, v němž žije. Kdyby bylo dost takových lidí jako on, byl by svět velmi bezpečným místem k životu, a nebyl by přitom příliš nudný, takže by stálo za to v něm žít.

Raymond Chandler, Prosté umění vraždy, Praha 2004, s. 5 – 25. Přeložil Tomáš Korbař.

Poznámky a vysvětlivky:

alžbětinský – týkající se kultury Anglie za velmocenské vlády královny Alžběty I. (2. polovina 16. století); **barbiturát** – druh uspávacího léku; **bestseller** – knižní novinka jdoucí nejlépe na odbyt; **Cape Cod** [keip kod] – přímořská rekreační oblast na severovýchodě Spojených států; **Benedetto Croce** [kroče] (1866 – 1952) – italský filozof a publicista; **curare** [kurare]; **daiquiri** – alkoholický koktejl pocházející z Karibiku; **destilace** – zde proces pročištění; **deduktivní** – náležející k myšlenkovému poznávacímu procesu dedukce, jenž postupuje od obecného k jednotlivému; **Detection Club** [di'tekšən klab]; **dilema** [dylema] (střední rod, 2.sg dilematu) – stav nejistoty při nutnosti volby mezi dvěma navzájem se vylučujícími možnostmi; **Arthur Conan Doyle** [a:θə konən doil] (1859 – 1930) – anglický spisovatel, jeden ze zakladatelů detektivního žánru, tvůrce postavy typicky anglického soukromého detektiva Sherlocka Holmese; **flanerie** – zahálčivý život; **gangster** [gengstr; gangster] – člen organizované zločinecké bandy; **Robert Graves** [robət greivz] (1895 – 1985) – anglický spisovatel a literární kritik; **Dashiell Hammett** [dæši:l hæmət] (1894 – 1961) – americký spisovatel, zakladatel drsné školy (hard-boiled fiction) v moderní realistické próze; **Ernest Hemingway** [ə:nest hemiŋwei] (1899 – 1961) – americký spisovatel, vrcholný představitel světové realistické prózy 20. století, proslul mj. charakteristickým úsporným stylem vyprávění, který odpovídá mužným povahám jeho literárních hrdinů; **Alan Hodge** [ælən hodž]; **House Beautiful** [haus bju:təfʊl] (*Krásný dům*) – americký časopis o bydlení; **Agatha Christie(ová)** [ægəθə kristi] (1890 – 1976) – anglická spisovatelka detektivek, jejími pátračskými hrdiny jsou především Hercule Poirot a starší dáma slečna Jane Marplová; **intelektuální** – vzdělaný a rozumový; **krinolína** – široká (vyztužená) dlouhá sukně, módní kolem poloviny 19. století; **labutěnka** – ozdobný lem dámského oděvu imitující jemné peří; **láhev kořalky v kapse** – v letech 1920 – 1933 ve Spojených státech platila prohibice, tedy zákaz výroby a distribuce alkoholu, což však v této zemi vedlo k rozvoji pašování a organizovaného zločinu vůbec; **Lakmé** – francouzská opera (1883; skladatel Léo Delibes) odehrávající se v Britské Indii; **meta** – vytčený cíl; **Miami** [mai'æmi] – město na pobřeží amerického státu Florida, mj. oblíbená turistická destinace; **nejkonvenčnější** – nejustálenější, nejobvyklejší, neočekávanější; **Parnas** – pohoří v Řecku, ve starověku bylo zasvěceno některým

bohům včetně Múz (bohyň umění), proto je dnes pojem *Parnas* používán v přeneseném smyslu jako shromáždění či výčet významných umělců, zpravidla však poněkud samoúčelně estetizujících; **monsieur Hercule Poirot** [mesjö erkyl poaro] – soukromý detektiv v mnoha příbězích od Agathy Christie, Belgičan usazený v Anglii; **portské** – velmi silné portugalské červené víno; **realistický** – věrně odpovídající střízlivé, nepřikrášlené skutečnosti, někdy též náležející k uměleckému směru realismu, kriticky zachycujícím svět takový, jaký je; **Riviéra** – středomořské pobřeží Francie, světově proslulá turistická oblast, známá však především jako destinace pro dobře situované zájemce; **Dorothy Sayersová** [dorəθi seiəzová] (1893 – 1957) – anglická spisovatelka detektivních příběhů, stvořila postavu amatérského detektiva lorda Petera Wimseye; **snob** – povrchní, ale nadřazeně se chovající vyznavač módy; **syžet** – souhrn tematických složek díla; **Vogue** [vəug] (*Móda*) – anglický lifestylový časopis; **volavka** – zde nastrčená osoba lákající do nebezpečí s cílem napomoci trestnému činu; **žargon** – profesní mluva.

Raymond Chandler: Prosté umění vraždy: poznámky k interpretaci

Chandlerův text *Prosté umění vraždy* je brilantní ukázkou **eseje** – úvahového žánru, jenž v sobě spojuje styly odborný, publicistický a umělecký.

Autor ukazuje, že si text dobře **kompozičně** rozvrhl: jeho základním principem učinil **gradaci**. Začíná pozvolna, obhajobou detektivky jako žánru, přičemž však nezastírá její slabé stránky ve srovnání s „velkou“ literaturou. Využívá své široké a důkladně zvládnuté **kulturní znalosti** – je vidět, že má „hodně načteno“ (viz zmínky o Hemingwayovi, Gravesovi aj.). Obecnými soudy Chandler šetří ve prospěch výmluvných konkrétních příkladů. Vyhýbá se přehnaným emocím – svůj nadhled demonstruje šťavnatým **vtípem** (groteskní zmínka o rvačce starých dam v knihovně aj.).

Chandlerovy nároky na detektivky můžeme vztáhnout na **literaturu obecně**: měla by být **výstižným obrazem reálného světa** v jeho plné šíři a bez příkras; autor by měl mít s tímto světem bohaté, autentické zkušenosti – a v oboru, o němž píše, i kvalifikované znalosti.

V další fázi Chandler prokazuje své **vyhraněné názory** a zároveň patřičnou odvahu je prosazovat. Neváhá se kriticky a jmenovitě otrít o autorské ikony klasické, logicko-deduktivní detektivky, především o Doylea a o Agathu Christie. Nabízí nám stručná a přitom objevná konstatování jdoucí rovnou k podstatě věci (anglický detektiv uplatňuje *kombinace myšlenkových kvalit, které neexistují v hlavě jediného člověka*), ale použije i **nadsázku** (*uhodnout by to mohl jenom poloidiot*), podepřenou **hovorovou mluvou** (*dokonale se poptel celý časový plán... čmuchalové...*), takže vzniká atmosféra zasvěcené, ale neakademické, docela důvěrné diskuse.

Obsáhlá pasáž o Dashiellu Hammetovi ukazuje, že Chandler se sympatickou skromností vidí sám sebe jako (jen) pokračovatele tvůrčího přelomu, který již započal. Ovšem svého **originálního přínosu** – vyprofilování nového typu pátračského hrdiny – si je vědom. Když jej v posledních odstavcích eseje důkladně představuje, sahá – vůbec poprvé v celém textu – k převaze **beletristického vyjadřování**. Nedostatek elementární spravedlnosti v moderní společnosti komentuje s hořkou ironií, v níž splývá pohled autora s pohledem literárního hrdiny, neboť oba jsou (což je ovšem autorská stylizace). V samotné charakteristice svého detektiva Chandler ukazuje, že sám má smysl pro **poetické obrazy** a pro **rytmus řeči** (*těmi bídnými ulicemi musí kráčet muž, který sám není bídák a nemá ani špinavé ruce, ani strach*). A přechod ke 2. os. pl. (*jednáte s ním jako s hrdým člověkem*) ujišťuje implicitně **čtenáře**, že i on je do dobrodružného světa takového hrdiny pozván.

<https://fineartamerica.com/featured/george-machine-gun-kelly-1897-1954-everett.html>

<https://events.ucsb.edu/event/bogie-bacall-summer-film-series-dark-passage-2/>